

**RUIMTE
VOLK**

 TAUW

ZEELAND, ZOUTLAND, GROEILAND

Van 'Ik worstel en kom boven' naar 'Ik omarm en groei'

EO Wijersprijsvraag 2022 - 2023

INHOUD

03	ANALYSE – LAND IN BEWEGING
08	HORIZON 2125 – ZEELAND, ZOUTLAND, GROEILAND
16	GEBIEDSAANPAK
27	HANDELINGSPERSPECTIEF – SAMENWERKEN AAN DE OMSLAG

Team

Pieterella Aten - RUIMTEVOLK
Gerben Hartgerink - RUIMTEVOLK
Maaïke Postma - RUIMTEVOLK
Anne Seghers - RUIMTEVOLK

Niels Bronsgeest - TAUW
Willem Capel - TAUW
Carolien Vis - TAUW

Terug naar de wortels van Zeeland

van 1815 naar 2023 | Hoe Zeeland is veranderd

800 Westerschelde wordt hoofdmonding

1300 Heel Zeeland ingedijkt

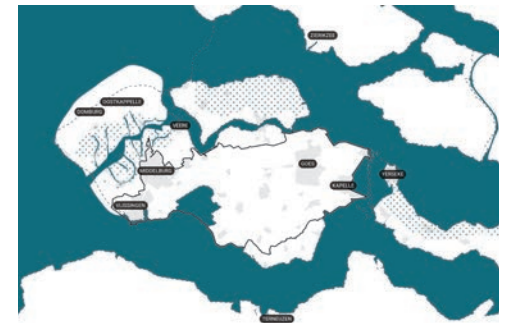

1570 Allerheiligenvloed

1953 Watersnoodramp

van 2023 naar de toekomst | De kracht van het water benut

 Overstromingsgebied

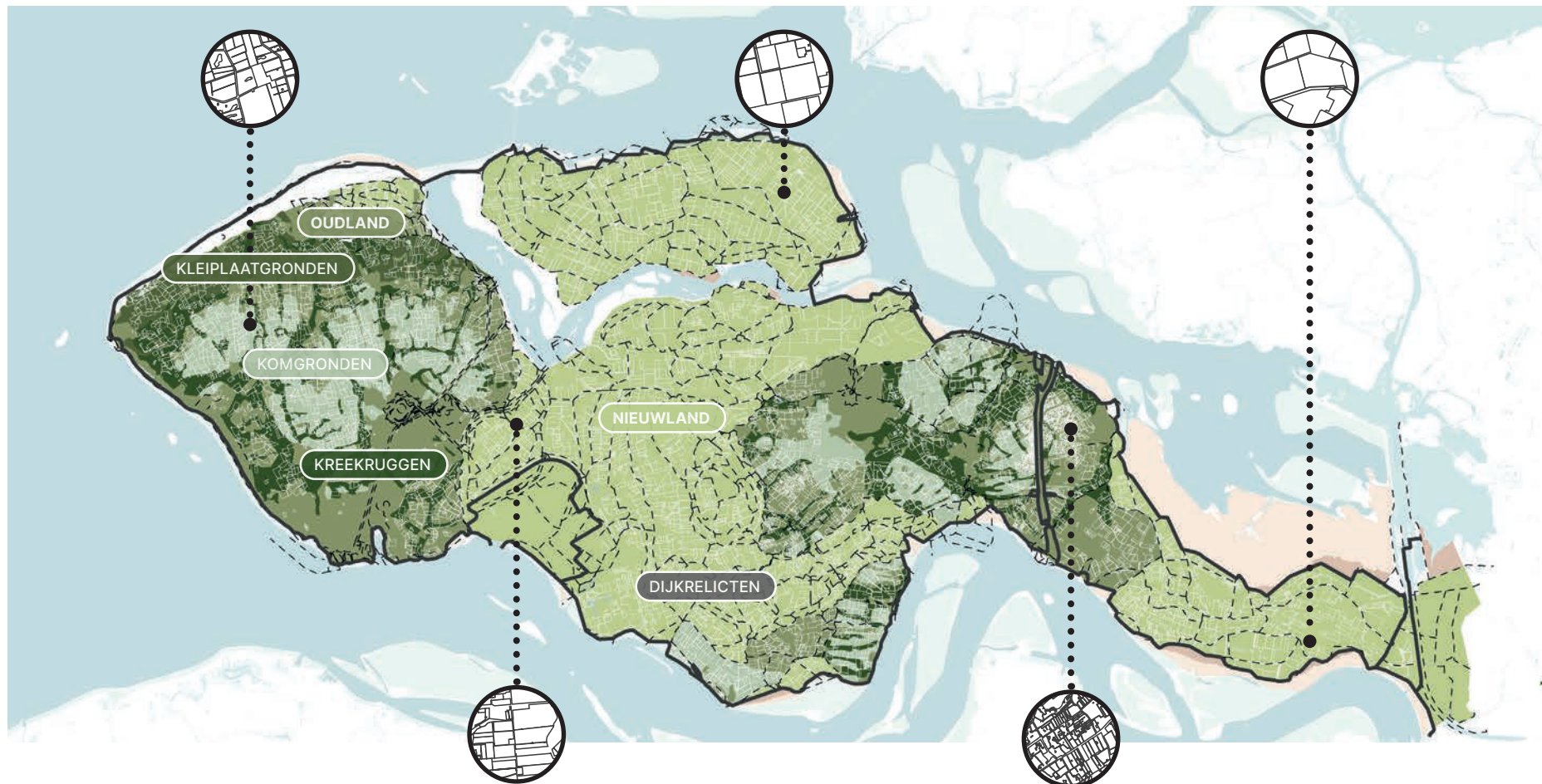
Zeeuwse bodem als basis

Leestekens in het landschap

Midden Zeeland was lange tijd een veranderlijk stuk land in de delta. Door de eeuwen heen zijn grote landoppervlakken verschoven en zijn dorpen in zee verdronken. De zee vocht, maar de mens vocht terug. Het oude land werd omdijkt en nieuw land werd aangewassen of ingepolderd. Intussen kent Zeeland een innovatief en inspirerend dijksysteem waardoor het veranderende land tot stilstand is gekomen. Oude dijkluchamen zijn nog altijd terug te vinden als leestekens in het landschap.

Bodem als drager van geschiedenis

De Zeeuwse bodem is de drager van een eeuwenoude geschiedenis. Het oude zeeleilandschap is gevormd door zee-inbraken waardoor de veenpakketen bedekt werden met zeezand en klei. Oorspronkelijk lagen de zandige kreekruigen laag. In de loop van tijd zijn deze hoger komen te liggen door inklinking van het omliggende veen in de ondergrond. In de 9e eeuw vonden op deze kreekruigen de eerste mensen hun thuis. Het nieuw land is minder ingeklonken en ligt daardoor hoger. Maar waar de natuur haar gang kon gaan, ligt het land het hoogst.

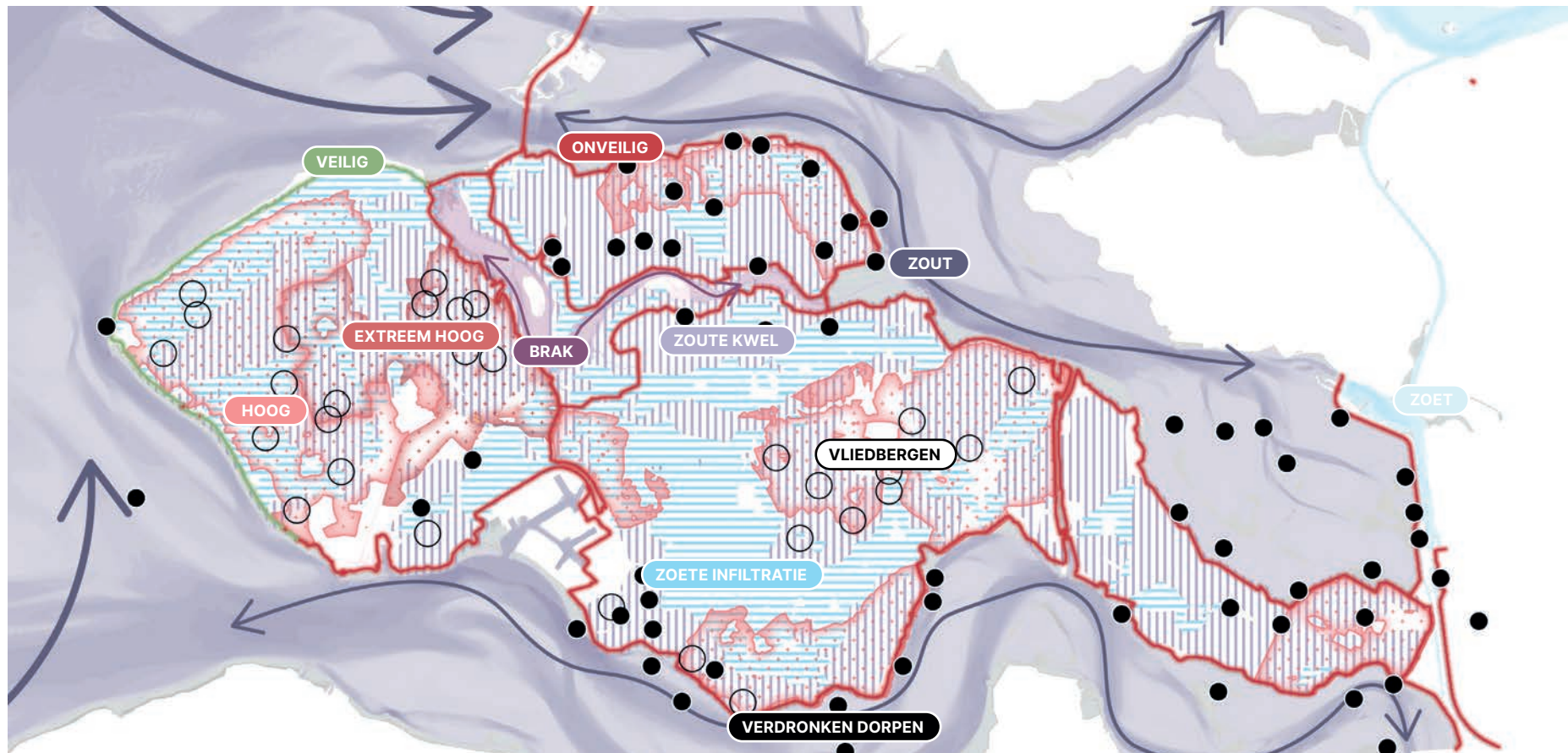

Zeeuwse wateren als drijvende kracht

Jarenlang heeft een ingenieus systeem van dijken Zeeland beschermd tegen het zeewater. Zeespiegelstijging creëert echter nieuwe condities in Zeeland. De dijken zijn niet bestand tegen de voorspelde zeespiegelstijging.

Toch is het water niet alleen een vijand. Onder invloed van de getijdenwerking en sedimentatie wordt slib afgezet waardoor slikken kunnen ontstaan. Slikken en schorren vormen samen een rijk natuurlijk milieu voor een grote diversiteit aan flora en fauna.

In de lager gelegen gebieden ligt het zoet-zout grensvlak van het grondwater slechts enkele centimeters onder maaiveld. De druk van de zoute kwel is zodanig hoog dat agrariërs nu al moeten zoeken naar nieuwe manieren van boeren. In de toekomst neemt de zoute kwel verder toe en wordt de beschikbaarheid van zoet water een breekpunt. Akkerbouw is op lange termijn niet volhoudbaar op de huidige manier. In de hoger gelegen gebieden zoals de duinrandzone, de kreekruggen en delen van Zuid-Beveland ligt het zoet-zout grensvlak dieper in de ondergrond. Hier liggen cruciale kansen om het zoet water beter vast te houden.

Systeem als fundament voor economisch profiel

Midden-Zeeland kent een karakteristiek economisch profiel. De nieuwanlandpolders zijn vlak met een goede afwatering; uitermate geschikt voor akkerbouw. In de Oosterschelde worden volop schelpdieren geteeld. Walcheren kent naast een grote agrarische sector ook een bloeiende recreatieve sector. De duinen en de stranden trekken jaarlijks vele (inter)nationale toeristen. Een kanttkening daarbij is de recreatieve druk in de kuststrook.

Midden-Zeeland bevindt zich in het hart van de Circular Biobased Delta. Dit ecosysteem - met de havens en industrie van Rotterdam, Moerdijk, Antwerpen

en Terneuzen - richt zich op het versnellen van de grondstoffentransitie. Hier ligt een sleutel voor een nieuwe en volhoudbare positie van de Zeeuwse landbouw: door het verknopen van productieketens aan de (chemische) verwerking, distributie en consumptie ontstaat een duurzaam systeem met nieuw verdienvermogen voor de landbouw. Denk aan (tussen)producten voor de groene chemie uit koolhydraten of de productie van bouwmaterialen. Ook liggen hier koppelkansen met verzilting of vernatting van de bodem. Kortom, in de biobased productie ligt een nieuw profiel voor de regio.

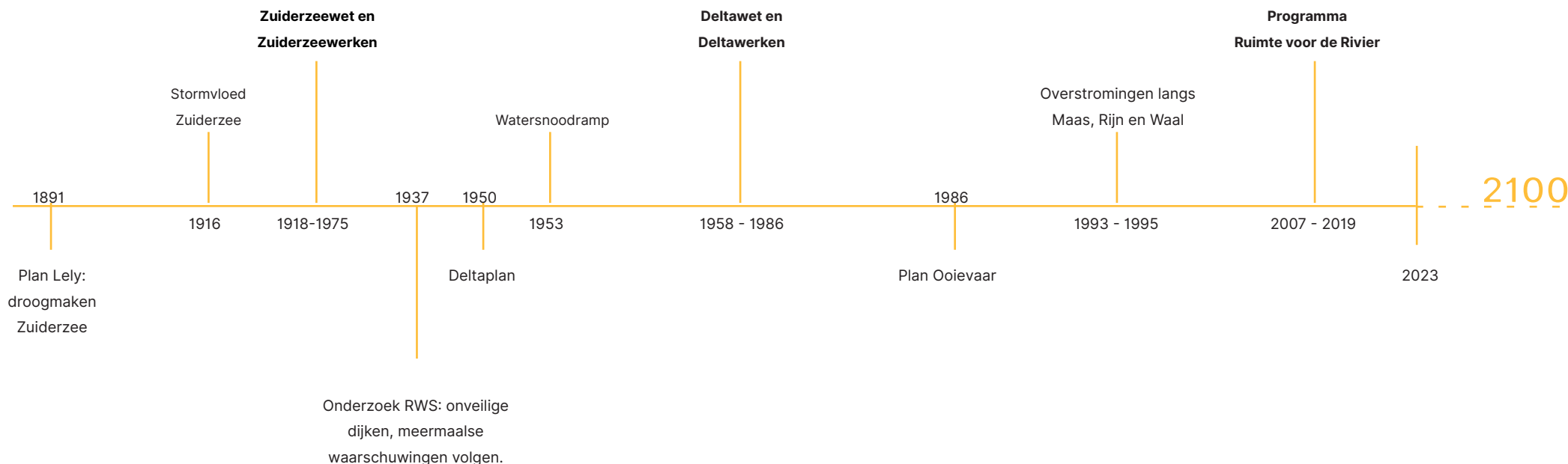
Naar een nieuw omslagpunt

Nederland, en Zeeland in het bijzonder, heeft een haat-liefde verhouding met het water. Door de tijd heen hebben verschillende crises geleid tot een radicaal andere omgang met het water. Het technologisch vernuft en de manier waarop we natuur en techniek weten samen te brengen in het werken aan de waterveiligheid gaat inmiddels de hele wereld over. Van superdijk tot zandmotor, van ruimte voor de rivier tot de Deltawerken.

Maar kijkend naar de Nederlandse watergeschiedenis valt nog iets anders op. Hoewel er sprake lijkt van een duidelijke oorzaak en gevolg - er gebeurde een ramp en er kwam een oplossing - was de werkelijkheid weerbarstiger. Voorafgaand aan de Watersnoodramp in 1953 werd al jaren gewaarschuwd voor het gevaar voor te zwakke dijken. De plannen voor de Deltawerken

lagen al klaar en de urgentie was groot, maar er werd niet gehandeld. Pas na de Watersnoodramp was de politieke wil en slagkracht sterk genoeg om een totaal nieuwe weg in te slaan, de Deltawet in te stellen en de Deltawerken te realiseren. Helaas is dit een terugkerend patroon: de plannen zijn klaar, maar er is eerst een ramp nodig, dan volgt verandering.

Momenteel bevinden we ons opnieuw in een tijdsvak waarin we alom worden gewaarschuwd voor de gevolgen van klimaatverandering. Gaan we wachten op een ramp? Of leren we van de geschiedenis, anticiperen we tijdig en zijn we bereid een nieuwe weg in te slaan die voorheen ondenkbaar was om er sterker uit te komen?

▶ HORIZON 2125

Zeeland,
Zoutland,
Groeiland

Zeeland, Zoutland, Groeiland: een dynamische strategie

'Ik worstel en kom boven' kenmerkt de relatie van Zeeland met het water: de mens is het water de baas. Maar klimaatverandering vraagt om een nieuwe verhaallijn voor de toekomst van Midden Zeeland. Verziltig en een stijgende zeespiegel creëren nieuwe condities. Het omarmen van deze condities en daar sterker uitkomen, daar ligt de toekomst. Deze toekomst is gebouwd op het verleden, waarin de zee met opwas en aanwas steeds verandering bracht in de contouren en het reliëf van het land.

Zeeland, Zoutland, Groeiland zet in op het ontworstelen van Midden-Zeeland aan de strijd met het water: niet langer vol in de weerstand tegen het water, maar het omarmen van de natuurlijke processen en het benutten van de karakterstieke werking van het landschap.

Nu gaat het denken over de toekomst per definitie gepaard met onzekerheid. Om dit enigszins in te kaderen, zijn we voor Zeeland, Zoutland, Groeiland uitgegaan van de volgende uitgangspunten:

- Oosterscheldedam blijft functioneren als belangrijk Deltawerk, maar is in de toekomst steeds vaker dicht.
- Omslag in de systematiek rond Natura 2000: natuurwaarden zijn in Zeeland niet gekoppeld aan vastomlijnde gebieden maar aan natuurlijk vormend systeem van een dynamische delta.
- Vaargeul Westerschelde blijft in gebruik.

Zeeland, Zoutland, Groeiland

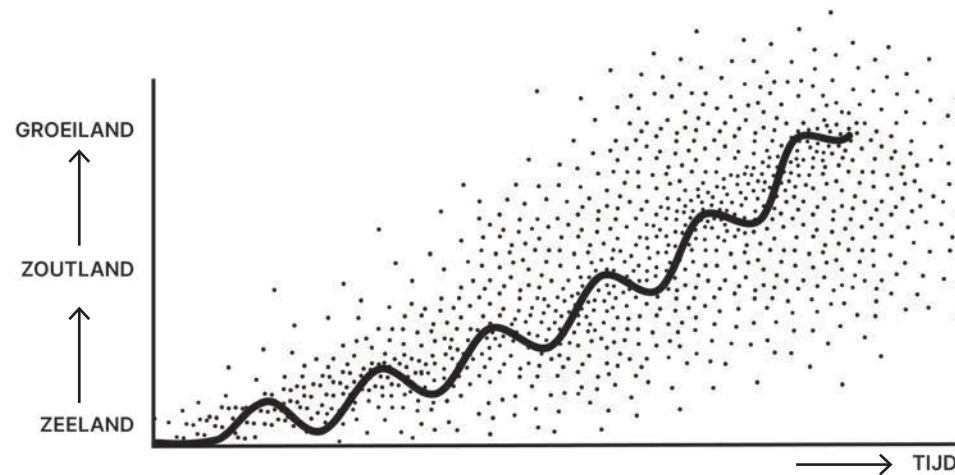
Daar waar het Zeeuwse land zoet water kan vasthouden, wordt hier vol op ingezet. Hier vergroten we het infiltrerend en bergend vermogen en vindt grote inspanning plaats om zoetwaterlandbouw te behouden. Op andere plekken benutten we juist het verziltende land als grond waar een innovatieve agrarische sector zich kan doorontwikkelen tot een onmisbare stapsteen in de biobased delta. Hier richten de ziltere en nattere teelten zich minder op grootschalige voedselproductie, maar bieden ze wel een rijke koppeling met recreatie en natuurontwikkeling. Op strategische locaties wordt stapsgewijs het zout water ingelaten om met het aanwezige slib het land te laten aangroeien. Ook benutten we het slib als grondstof voor innovatieve dijkprojecten die op plekken nodig zijn om de steden en dorpen te beschermen en die tegelijkertijd een nieuwe woonkwaliteit toevoegen. Op een aantal plaatsen laten we het natuurlijke landaangroeiproces weer volledig haar gang gaan, om nieuw hoger gelegen land te creëren. Hier kunnen op termijn weer allerlei economische ontwikkelingen plaatsvinden. Ten slotte zetten we in op aangroei van de duinrand om het achterland te beschermen en om de recreatieve kwaliteiten en beleving van het landschap kracht bij te zetten.

Zo krijgt Midden-Zeeland een nieuwe toekomst. Een dynamische toekomst, waarin het meebewegen met de dynamiek van het water letterlijk leidt tot groei van het land. Niet alleen leidt dit tot een klimaatrobuuste regio, maar ook tot een regio die haar identiteit versterkt, haar economische profiel opnieuw weet uit te vinden, en een regio waar duurzame recreatie en natuurontwikkeling leiden tot een uiterst aantrekkelijk woonklimaat.

Zeeland, Zoutland, Groeiland is een strategie die dynamisch is in de tijd; juist door de natuurlijke processen te omarmen, is een vaststaand eindbeeld per definitie niet mogelijk. Condities zullen door de eeuwen heen veranderen, waardoor wonen of zoetwaterberging op termijn weer zullen verplaatsen naar geschikte delen. De strategie Zeeland, Zoutland, Groeiland biedt daarentegen wel een vaste set maatregelen die hiervoor ook in verre de toekomst tot een passend antwoord zullen leiden.

Een choreografie langs twee sporen

De strategie steunt op het vernuftig samenspel tussen **twee sporen**: een spoor dat inzet op **natuurlijke processen** hun verloop laten en een spoor dat inzet op **technisch ingrijpen** ter ondersteuning van deze natuurlijke processen. Hiermee wordt het behoud van economische en cultuurhistorische waarden en woongebieden veiliggesteld.

SPOOR A

TECHNISCH INGRIJPEN

- Aanwenden om veiligheid te borgen
- Ondersteunend aan natuurlijke processen
- Voorspelbaar en planbaar
- Bouwt voort op het verhaal van Zeeland als waterbouwkundig hoogstandje
- Relatief korte doorlooptijd

SPOOR B

NATUURLIJKE PROCESSEN

- Water de ruimte geven
- Natuurlijke processen hun gang laten gaan
- Voortbouwen op het wordingsverhaal van Zeeland
- Duurzame vernieuwing
- Deels onvoorspelbaar
- Vergt lange adem

Tactisch maatwerk per deelgebied

Doelen

Ingrepen

Zoet water beter vasthouden

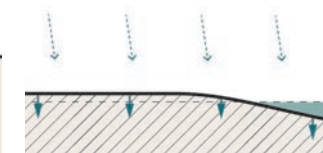
Versterken infiltratie zoet water d.m.v. peilgestuurde drainage op perceel-, bedrijfs- en gebiedsniveau.

Scheiding van zout en zoet water o.a. dubbele drainage en gescheiden afvoersysteem.

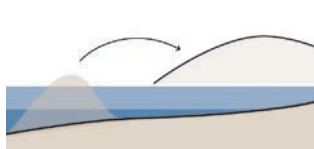

Freshmaker-concept: aanvullen zoetwaterlens en afvoeren zout water.

Al het zoet water bergen in het systeem en weer laten infiltreren. Geen zoet water meer afvoeren.

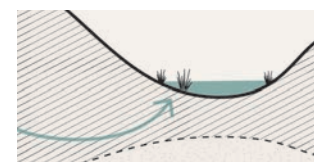
Sociale, recreatieve en cultuur- historische waarden beschermen en versterken

Zandmotor: creëren buitenduinrand-zone/voorkust met zandbanken.

Extra binnenduin ter bescherming duinrandzone.

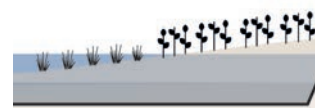

Creëren zoete duin-kwelnatuur binnen groter geworden duingebied.

Transitie naar volhoudbare landbouw

Productie biobased bouwmaterialen.

Zilte teelten.

Nieuwe schelpdierpercelen.

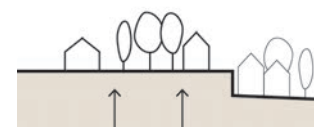
Bebouwd gebied op strategische locaties beschermen.

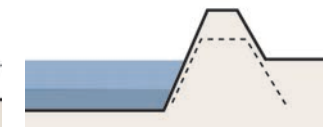
Dijkversterking rondom stad d.m.v. superdijk / terpdijk.

Bufferruimte creëren voor verhuisbewegingen.

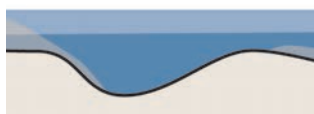

Maaiveld op hoger peil brengen met afgegraven of gewonnen slib.

Bestaande dijkeringen opwaarderen en versterken. De dijken gebruiken om de biodiversiteit te vergroten.

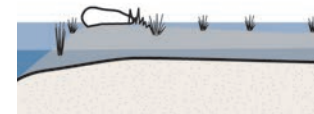
Natuurlijk systeem terugbrengen in Zeeland

Water inlaten en getijdewerking haar werk laten doen.

Slibafzetting bevorderen met vegetatie en reliëf.

Natuurlijke vegetatie benutten in de aangroei van het land.

Brede
dijkrandzone
rondom de steden
maakt fiets- en
wandelpaden
aantrekkelijk

Water wordt ingelaten in
de wisselpolders, oude
dijkrelicten worden gebruikt
om slib vast te houden.

Biodivers en
kruidenrijk
grasland en hoog
waterpeil in sloten

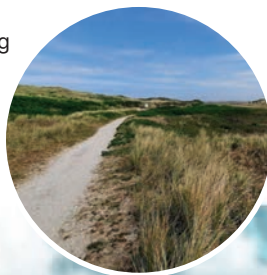
2050

Het is voorjaar 2050, als je op Zuid-Beveland om je heen kijkt geeft de veldzuring de bloeiende graslanden kleur. Het water in de sloten staat hoog, in de ondergrond is een zoetwaterbuffer gecreëerd. Aan de zuidzijde van Beveland is te zien dat het water in de eerste dynamische polders is ingelaten. Vissers hebben hier nieuwe schelpdierpercelen in gebruik genomen: oesters, mosselen en Sint-Jacobsschelpen zijn nog altijd hét handelsmerk van Midden-Zeeland.

Zandmotor:
ontwikkeling
voorland.

Ontwikkeling
binnenduinen ter
bescherming van
de kustdorpen.

Kleiwinning in dynamische
polders: gebruik voor aanleg
superdijk.

Biobased georiënteerd
productielandschap op
zoute gronden.

2075

Door de getijdenwerking zijn de eerste dynamische polders in 2075 al flink opgehoogd, hier en daar is zelfs al begroeiing te zien. Natte aquacultuur heeft plaats gemaakt voor droge aquacultuur. Innovatieve boeren experimenteren met het verbouwen en exploiteren van zilte teelten. In Walcheren ontstaan nieuwe binnenduinen, hierdoor heeft de recreatieve sector een flinke impuls gekregen. Inmiddels leveren de dynamische polders flink wat klei op waarmee een brede strook rondom de steden wordt opgehoogd. Hier ontstaat een brede en groene dijk. Inwoners maken veelvuldig gebruik van het fietspad op de dijk, vanaf hier kijk je mooi uit over het prachtige en dynamische Midden-Zeeland.

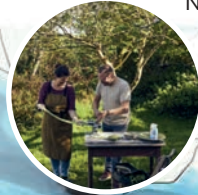
Waterinlaat zorgt voor nieuwe natuur: zoute moerassen.

Teelt lamsoor in de dynamische polders.

Zeekraal verbouwen in de dynamische polders.

Nieuwe recreatieve mogelijkheden kookworkshop zilte groenten.

2100

Het is een mooie zomerse dag en het is druk op het hoge duin in Walcheren. Het water wordt onder toezien van veel belangstellenden ingelaten in de polder van Walcheren. Het was geen gemakkelijk proces om hier te komen, maar veel inwoners van Zeeland geloven in de kracht van het water. In de regio is de biobased-keten goed op gang gekomen. In de experimenteerpolders wordt volop vlas, suikerbieten, aardappelen en granen geteeld. Nu de kwaliteit niet meer is gebonden aan strenge normen voor de voedselproductie is de opbrengst van het land enorm vergroot.

Groei van vegetatie na een fase van water: er is nieuw leven geblazen in de polder van Walcheren.

Groen en kwalitatief woonmilieu in de bufferzone rondom de steden.

2125

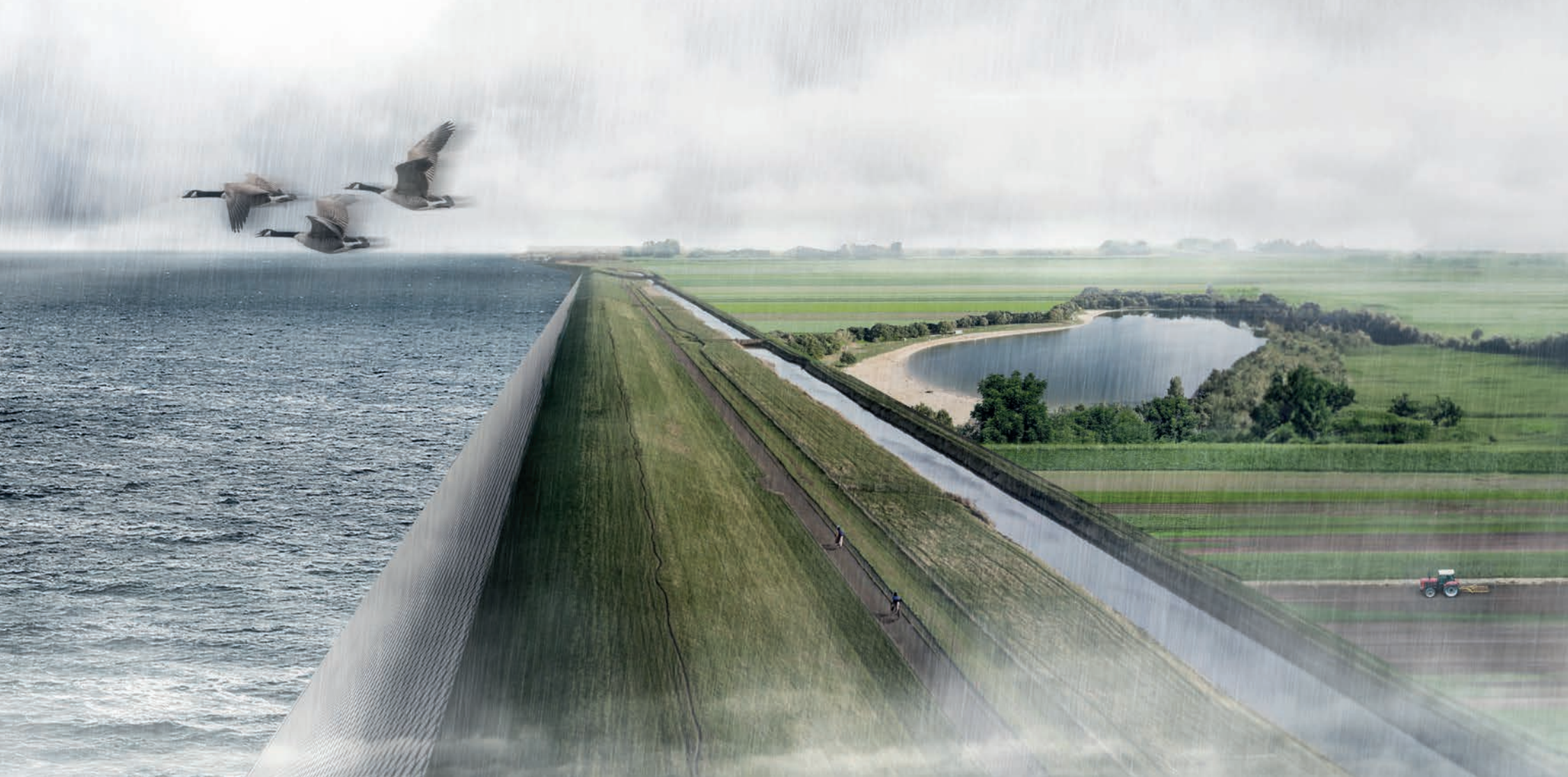
De natuur gedijt goed bij de nieuwe ontwikkelingen, de zilte graslanden in de dynamische polders zijn een waar paradijs voor (trek) vogels. De nieuwe natuur trekt rustzoekers, vogelaars en natuurliefhebbers naar Zeeland. Niet alleen het buitengebied van Zeeland is de afgelopen eeuw getransformeerd, ook de steden zijn waterrobuuster. De zoetwatervraag is flink afgenomen, er is een dubbel rioolsysteem aangelegd en toiletten worden doorgespoeld met grijs water. Er is volop leven in de nieuwe groene woonwijken rondom de steden. Dit is de plek waar je wilt wonen!

Zoetwaterbuffer van Beveland

Van oost naar west loopt een hoger gelegen rug door het landschap van Zuid-Beveland. Zoet water vasthouden en benutten voor de landbouw is hier het belangrijkste doel. Door het zoet water meer ruimte te geven in de boven- en ondergrond, vergroten we de opslagcapaciteit van zoetwater voor die functies die hier echt afhankelijk van zijn. In dit gebied liggen gemeenschappelijke gronden voor de boeren die elders tijdelijk grond afstaan ten behoeve van landaanwinning.

Zoetwaterbuffer van Beveland

Doel: Behoud en versterken van de huidige (zoetwater) functies, o.a. landbouw.

- Bescherming voor hoog water
- Behoud en versterking van de zoetwaterlens

Urgentie: Hoog: komende eeuw blijven beschermen.

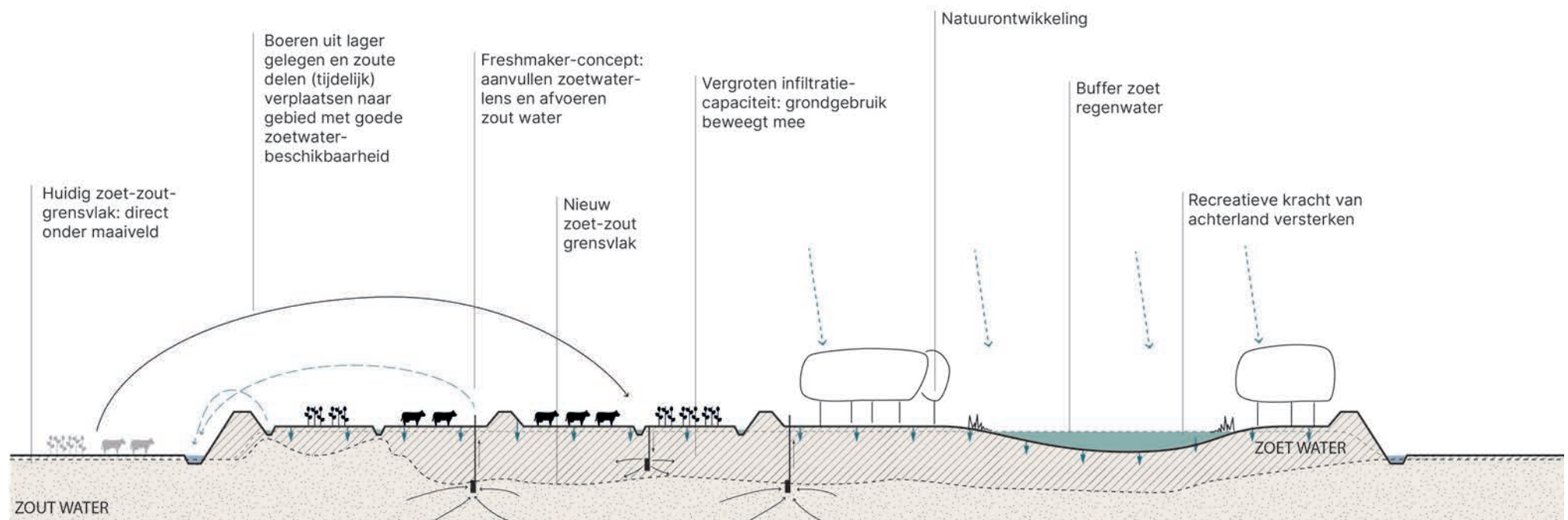
Technische middelen:

- Freshmaker-concept: aanvullen zoetwaterlens en afvoeren zout water.
- Versterken infiltratie zoet water via peilgestuurde drainage en waterberging in een lokale bufferplassen. Dit helpt ook tegen droogte.
- Scheiding van zout en zoet water; o.a. door dubbele drainage en een gescheiden afvoersysteem.

Natuurlijk spoor

Technisch spoor

Duinrandzone Walcheren

De duinen van Walcheren zijn van unieke kwaliteit en trekken een brede groep recreanten naar de regio. In het plan worden de duinen kunstmatig en met technische middelen verbreed om de zeespiegelstijging het hoofd te bieden. Naast de bestaande duinenrij worden binnenduinen en buitenduinen aangelegd. Daarnaast wordt er gewerkt aan een voorkust, zoals de versterking van de zandplaat Banjaard. Zo ontstaat een getrapte verdedigingslinie tegen het water aan de Noordzezijde en aan de zijde van waterrijk Walcheren. Maar ook het recreatieve areaal breidt zich op deze manier uit.

Door bredere en hogere duinen kan de zoetwaterlens mogelijk bijdragen aan schoon drinkwater in de toekomst. Daarnaast ontstaat hier een zoetwaterbel, wat in de lagere gelegen zones leidt tot unieke en waardevolle zoetekwelvegetaties (waaronder prachtige orchideevelden in een mozaïek met gentiaansoorten en biezenvegetaties).

Duinrandzone Walcheren

Doel: Behoud en versterken van de duinrandzone met aanwezige dorpen en recreatie.

Urgentie: Hoog: komende eeuw sterk ontwikkelen.

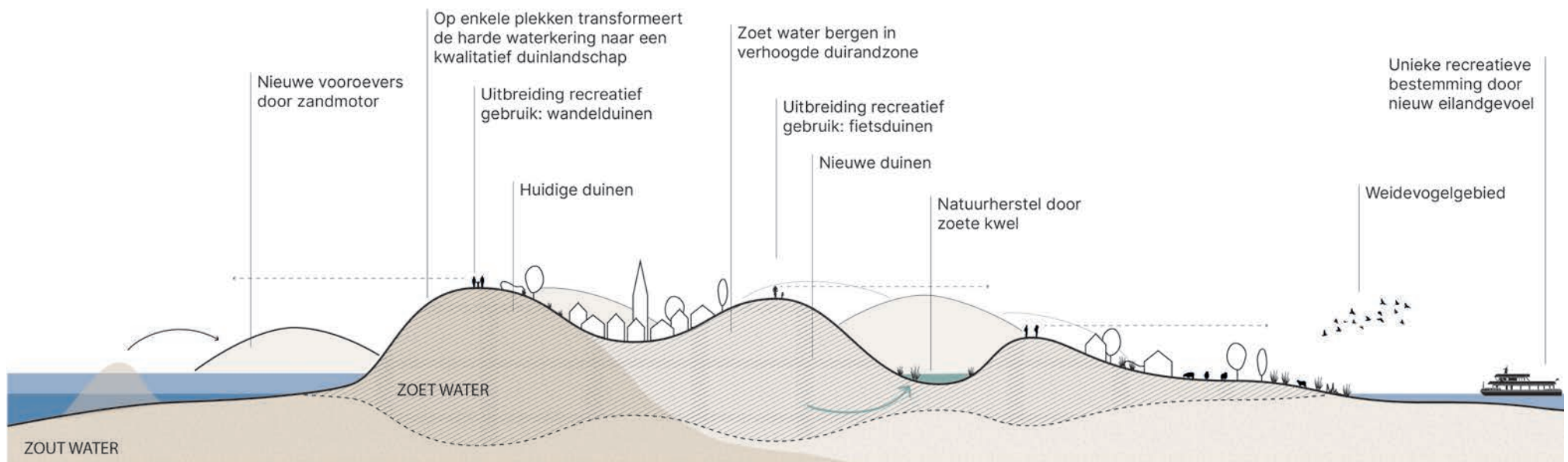
Technische middelen:

- Zandmotor om de duinzone aan de buitenzijde te verbreden (buiten vaargeul) en voorkust te realiseren.
- Binnenduinen aanleggen ter bescherming van dorpen.

Natuurlijk spoor

Technisch spoor

Klimaatadaptieve steden

In de toekomst zullen de Zeeuwen steeds meer leven in en om de directe omgeving van steden en dorpen. Om steden waaronder Middelburg en Vlissingen te beschermen tegen het opkomende water stellen we een brede dijkzone voor die meerdere functies heeft. Tussen de bestaande stad en de nieuw aan te leggen dijk creëren we een zone die als schuifruimte kan dienen, als het ware een ruimte jas om de steden. Hier worden kwalitatieve en groene woonmilieus toegevoegd. Nieuwe stedelijke functies worden gelijk op hoogte aangelegd, zodat ze tegen de zeespiegelstijging bestand zijn. Aan de buitenzijde van de dijk is ruimte om het vee te laten grazen. De binnenzijde draagt bij aan een gezonde leefomgeving van de buitenwijken door de vele wandel- en fietspaden.

Klimaatadaptieve steden

Doel: Behoud en beschermen van de woongebieden en de economische en cultuurhistorische waarden van Midden-Zeeland.

Urgentie: Hoog: komende eeuw blijven versterken en daar waar mogelijk ophogen.

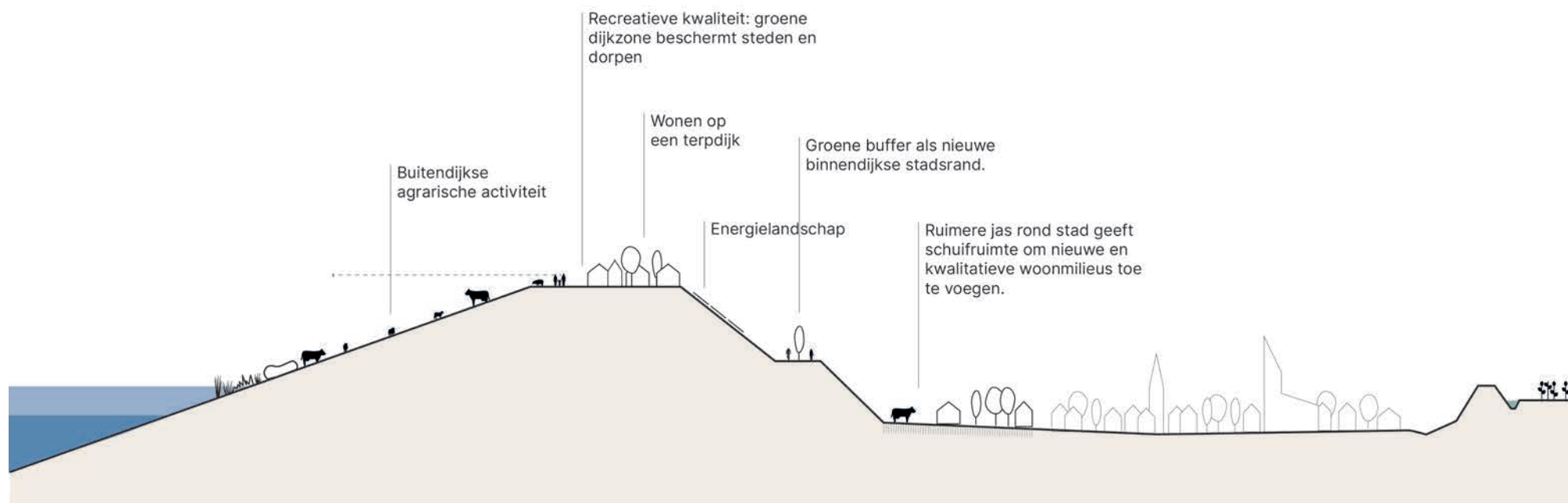
Technische middelen:

- Dijkversterking rondom de zone met stedelijke functies; als een ruimere jas om verhuisbewegingen op te kunnen vangen.
- Dijkkringen gebruiken voor energieopwekking, bijv zonnepanelen
- Nieuwe stedelijke functies op hoog peil aanleggen.
- Maaiveld op hoger peil brengen door middel van afgegraven slib.

Natuurlijk spoor

Technisch spoor

Waterrijk Walcheren

Het oude land van Walcheren kent een rijke historie als het gaat om de relatie met het water. Op dit moment staat de waterveiligheid van dit gebied sterk onder druk en doordat het laag gelegen is, is er veel zoute kwel. Als de brede duinrandzone is gerealiseerd en de steden goed beschermd zijn door een brede dijk, dan is het tijd om het water langzaam terug te brengen in Walcheren. Door meer stroming in het gebied te herintroduceren komt er meer slib in het systeem waardoor landvorming kan plaatsvinden. De getijdenwerking van de Noordzee brengt weer meer dynamiek in het gebied. Er ontstaat een rijk natuurgebied met natte zilte natuur en unieke flora en fauna.

Waterrijk Walcheren

Doel: Omvormen naar gebied waar nieuw landvorming kan plaatsvinden middels onder water zetten, waardoor processen van geulen en slibafzetting worden gestimuleerd.

Urgentie: Groeit geleidelijk.

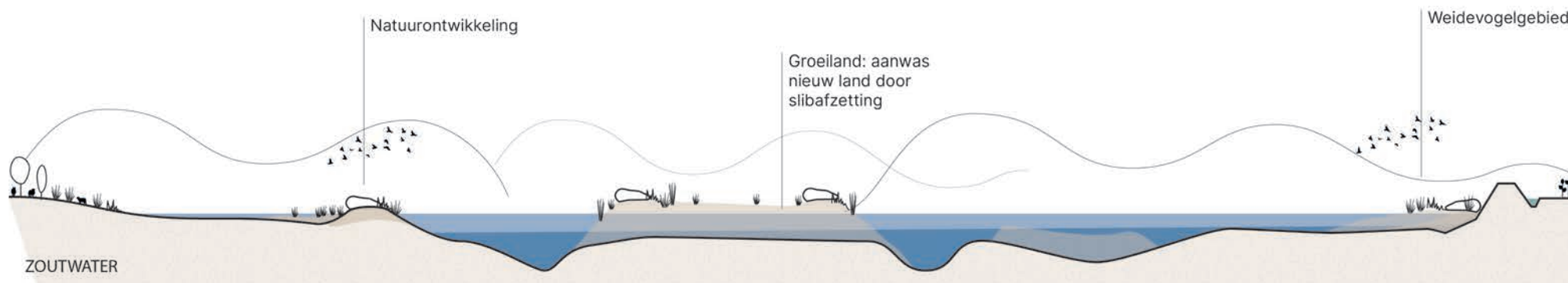
Technische middelen:

- Geen bescherming voor hoog water.
- Stedelijke en landbouwkundige functies verdwijnen, soms tijdelijk.
- Water inlaten en getijdenwerking van de zee haar werk laten doen.
- Slibafzetting bevorderen door middel van natuurlijke begroeiing en bestaand reliëf.

Natuurlijk spoor

Technisch spoor

Dynamische dijken

De dynamische polders zijn wisselpolders die werken met een systeem van dubbele dijken. In de primaire dijk wordt een opening gemaakt waardoor water via de getijdenwerking kan binnenstromen. Een tweede dijk - een slaperdijk - houdt het water alsnog tegen. Het water van de Westerschelde bevat veel slib dat zich in de dynamische polder zal afzetten. Zo groeit het land in hoogte en ontstaat er nieuwe vruchtbare grond. De dynamische polders leveren specifieke condities die door de tijd heen veranderen: eerst groeien er schelpdieren, zijn er natte, zilte teelten en later ook drogere zilte teelten, maar ook ontstaat er rijke natuur.

De experimenteerpolder

Een van de eerste polders waar de dynamische dijken worden aangewend, is in Noord-Beveland. Hier experimenteren boeren, kennisinstellingen en pioniers met nieuwe manieren om de vruchtbare bodem toekomstbestendig in te zetten. De toekomst van dit deltalandschap sluit aan bij de Circular Biobased Delta. Niet langer wordt er primair geproduceerd voor de voedselketen, maar traditionele en nieuwe teelten dragen bij aan een circulaire en schone biobased economie. Aardappelen en suikerbieten worden van oudsher veel geteeld in Zeeland, maar vinden nu hun afzetmarkt in (tussen)producten voor de groene chemie. Niet langer zijn de eisen voor de voedselindustrie leidend in de productie, wat opschalkansen biedt. Ook de bouwsector is een toekomstige afzetmarkt, bijvoorbeeld door vlas te telen als isolatiemateriaal. Zo groeit Zeeland uit tot koploper van een duurzame landbouwsector die regionaal en (inter)nationaal van betekenis is.

Dynamische dijken & experimenteerpolder

Doel: Dynamische polders, waar slibvorming plaatsvindt met als functie natuur en landbouw en als productie van slib om andere delen in Zeeland mee op te hogen.

Urgentie: Groeit geleidelijk.

Technische middelen:

- Dubbele dijkringen: zoveel mogelijk aanhaken op oude dijkstructuren.
- Slibafzetting bevorderen door middel van natuurlijke begroeiing en bestaand reliëf.

Doel: Experimenteerpolder voor zilte en biobased teelten, voorlopig behouden en beschermen. Leren zoutwater economisch rendabel te maken

Urgentie: Geleidelijk komend eeuw

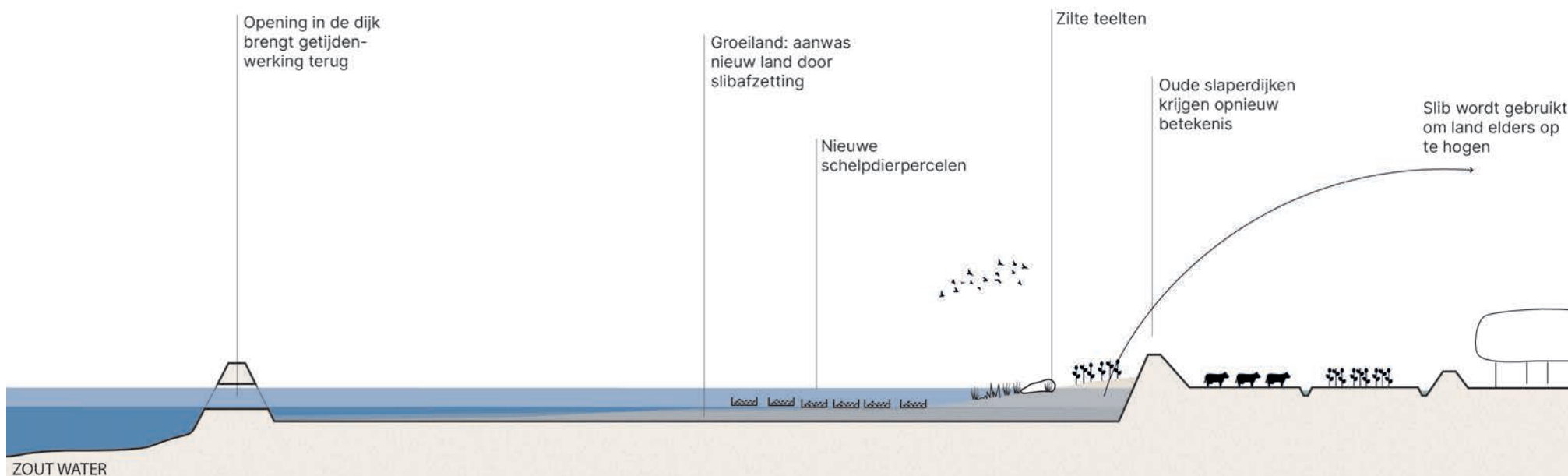
Technische middelen:

- Geen investering in behoud van huidige zoete landbouw, maar omvormen naar zilte teelten
- Beschermen middels dijken (eventueel dubbele dijken, waarbij aangesloten wordt op oude dijkstructuren). Biodiversiteit op dijken versterken

Natuurlijk spoor

Technisch spoor

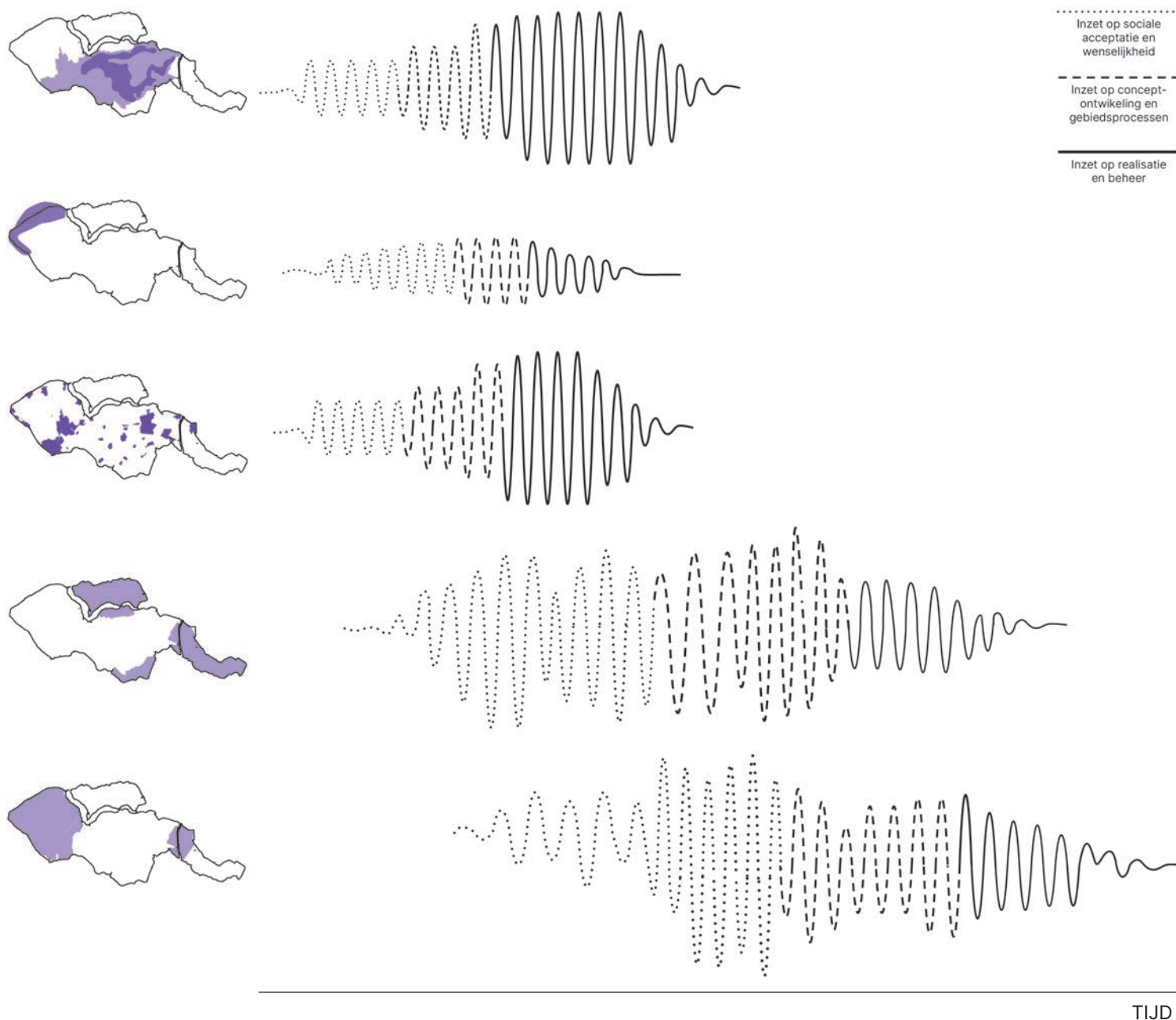

▶ HANDELINGSPERSPECTIEF

Samenwerken
aan de omslag

Draagvlak als basis voor verandering

Zeeland, Zoutland, Groeiland is een kansrijke strategie, maar raakt ook veel sentimenten en belangen. Voordat aan gebiedsspecifieke uitwerking, verdere conceptontwikkeling of realisatie gedacht kan worden, is het eerst van belang om aandacht te hebben voor de sociale acceptatie en wenselijkheid van het concept. Via bestaande sociale structuren moet een zorgvuldig traject gelopen worden. Partijen moeten samen op zoek naar gedeelde waarden en belangen voor Midden-Zeeland als geheel, maar ook op kleinere schaal, per deelgebied.

Hiervoor is een route nodig via lokale gemeenschappen, zoals via de sportclub, dorpsraden en kerkelijke gemeenschappen, met een sleutelrol voor de jongere generatie die nog jaren in Midden-Zeeland wil wonen.

Om deze lokale snaar te raken, is het cruciaal om te zoeken naar sleutelpartners, als schakelfunctionarissen en belangrijke gesprekspartner.

Pas hierna kan de stap gemaakt worden naar een zorgvuldig gebiedsproces.

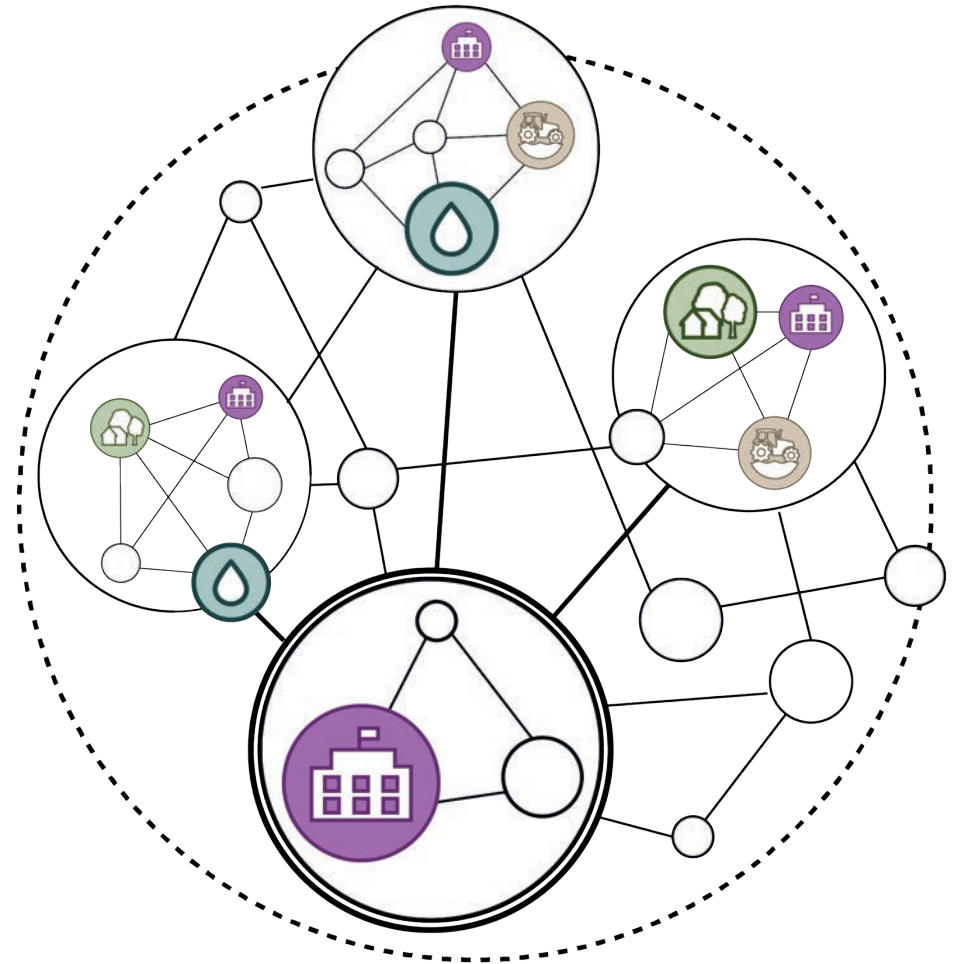

Samenwerken en kennisdeling als basis voor innovatie

Vele - zo niet alle - belangen en partijen in Midden-Zeeland worden geraakt door de veranderingen die Zeeland, Zoutland, Groeiland met zich meebrengt. Gezien de complexe en omvangrijke systeemverandering die de strategie Zeeland, Zoutland, Groeiland voorstaat, ligt netwerksturing het meest voor de hand. Hierbij kunnen verschillende partijen en belangen worden betrokken om gezamenlijk vorm en inhoud te geven aan de strategie. Zo kunnen per deelgebied of gebiedsproces accenten aangebracht worden in de wijze waarop partijen samenwerken.

Maar om de noodzakelijke systeemwerking te borgen - op het vlak van water en bodem - is het van belang dat binnen deze netwerksturing één partij de leidende organisatie is: de (provinciale) overheid.

Binnen Zeeland, Zoutland, Groeiland vormen samenwerking en kennisdeling de basis voor de benodigde innovatie. Dit biedt niet alleen nieuwe mogelijkheden voor de reeds aanwezige partijen in Midden-Zeeland, maar het trekt ook nieuwe partijen aan die zich aangetrokken voelen tot het profiel. Zo ontstaat op organische wijze via slimme netwerksturing een uniek vestigingsklimaat.

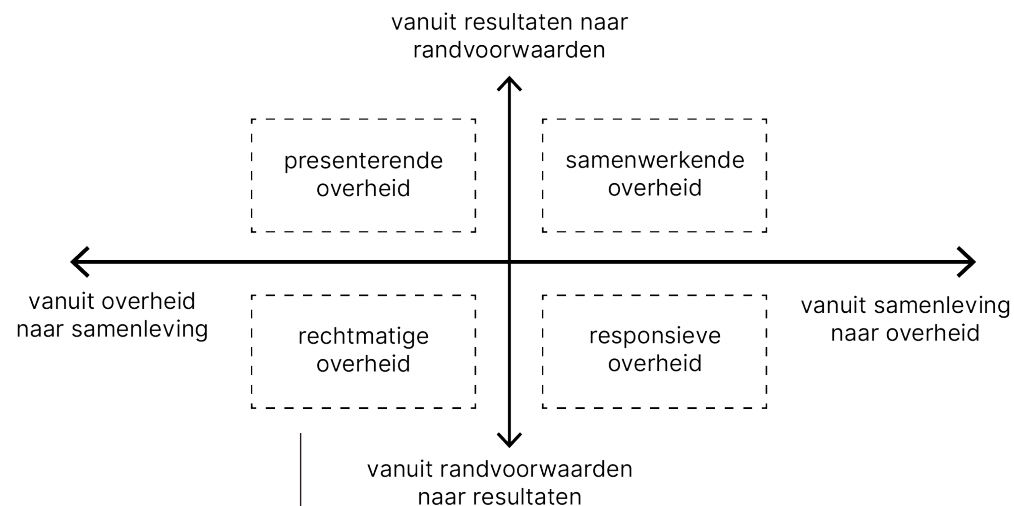

Naar een omslag

Zeeland, Zoutland, Groeiland is een transitie in zichzelf: het is een omslag in de manier waarop Midden-Zeeland al jaren met water en grondgebruik omgaat. Het is zaak om de bestaande denkpatronen die momenteel dominant zijn maar niet volhoudbaar zijn, op een goede manier om te bouwen - en waar nodig af te bouwen. Tegelijkertijd moet er worden gewerkt aan het faciliteren van nieuwe denkpatronen; niet alleen in het experiment-stadium, maar juist ook in het voortbouw-stadium. Alleen dan kan er een transitie plaatsvinden.

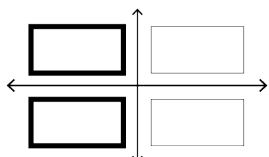
Want als het verleden ons iets heeft geleerd, dan is het dat een omslag alleen tot stand komt met de combinatie van een aantrekkelijk perspectief, een sterke gevoelde (maatschappelijke) noodzaak, ondernemerskracht en strategische beleidskeuzes.

In elk stadium van deze omslag zien wij een andere rol voor de overheid: van een presterende overheid tot een rechtmatige overheid of een samenwerkende overheid.

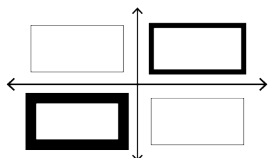
- Structuur aan economische prikkels omzetten naar nieuwe standaarden.
- Geleidelijk economisch evenwicht verleggen via beprijzing en beloning.
- Permanente toets of bestaande regels nog passen bij nieuwe praktijken.

OMBOUW

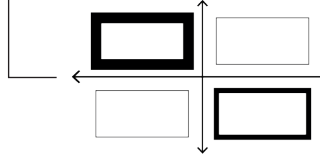

- Inzet wettelijke regels en kaders om experimenten mogelijk te maken.
- Selectieve samenwerking via akkoorden met koplopers.
- Nieuwe normen op basis van samenwerking tussen overheid en koplopers.

OPBOUW

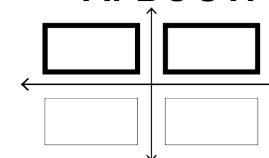

VOORTBOUW

- Via financiële prikkels het 'nieuwe' structureel aantrekkelijker maken dan het bestaande.
- Nieuwe allianties bekrachtigen tot nieuwe formele structuren.
- Partijen stimuleren die werken aan nieuwe regels en structuren om nieuwe richting vast te leggen.

AFBOUW

- Via uitkoopprogramma's en economische prikkels partijen bewegen tot uitfasering.
- Samen met partijen visie neerzetten over uitfasering activiteiten.
- Akkoorden sluiten rond afbouw onvolhoudbare activiteiten.